

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 49 Volume: 10 Issue: 49

Nisan 2017 April 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ÇOK BOYUTLU ÖLÜM FARKINDALIĞI ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

ADAPTING THE MULTIDIMENSIONAL MORTALITY AWARENESS MEASURE: A STUDY OF VALIDITY AND RELIABILITY

Meryem Berrin BULUT*

Mark McDERMOTT**

Oona McEWAN***

Öz

Ölüm yaşamımızda kaçınılmaz olan bir gerçekliktir. İnsanlar, diğer canlılardan farklı olarak ölümlü olduklarının bilincindedirler ve bu durum onlarda bir kaygı yaratmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı L'vasseur, McDermott ve Lafreniere (2015) tarafından geliştirilen Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği'ni (*The Multidimensional Mortality Awareness Measure*) Türk diline ve kültürüne uyarlamak ve bu ölçeğin psikometrik özelliklerini incelemektir. Çalışma Orta Anadolu'da bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan 795 gönüllü öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Veri toplama araçları olarak Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği, Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Veriler, nicel analiz teknikleri kullanılarak çözümlenmiştir. Analiz sürecinde açımlayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, iki yarım güvenilirlik katsayısı ve Pearson Momentler çarpımı korelasyon tekniği kullanılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda 5 faktörlü 30 maddeli bir ölçek elde edilmiştir. Ölçekteki faktörler varyansın % 50.96'sını açıklamaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tüm uyum iyilik değerleri ($\chi^2/df= 1.45$; CFI= 0.94; GFI= 0.90; IFI= 0.94; TLI= 0.93 ve RMSEA= 0.04) kabul edilebilir sınırlar içerisinde bulunmuştur. Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.79 ve iki yarım güvenilirlik katsayısı 0.74 olarak saptanmıştır. Ayrıca çok boyutlu ölüm farkındalığı ölçeği ile Thorson ve Powell tarafından geliştirilen ölüm kaygısı ölçeğinin anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Bulgular, Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği'nin ülkemizde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Ölümlülük, Ölümlülük Farkındalığı, Geçerlik, Güvenirlik.

Abstract

Death is an inevitable reality in our lives. Unlike other living beings, humans are aware of their mortality and this awareness creates anxiety. The main purpose of this study is adapting "The Multidimensional Mortality Awareness Measure" which was developed by L'vasseur, McDermott, & Lafreniere (2015), to Turkish language and culture and examining the psychometric properties of this scale. In total 795 college students from a state university at Central Anatolia participated voluntarily in this study. Data were collected utilizing The Multidimensional Mortality Awareness Measure, Death Anxiety Scale and personal information form. Data were analyzed by using quantitative analysis techniques. In the analysis process of the data, exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis, Cronbach Alpha internal consistency coefficients, split-half reliability coefficients and Pearson Product Moment correlations were used. The exploratory factor analysis results showed that a 5 factor 30 item scale is obtained. The scale factors explain 50.96 % of the variance. The confirmatory factor analysis results showed that all fit indices ($\chi^2/df= 1.45$; CFI= 0.94; GFI= 0.90; IFI= 0.94; TLI= 0.93 and RMSEA= 0.04) were at acceptable limits. The Cronbach Alpha internal consistency coefficient for the whole questionnaire is 0.79 and the split-half reliability coefficient is 0.74. It has also been shown that there is a significant correlation between The Multidimensional Mortality Awareness Measure and Death Anxiety Scale of Thorson and Powell. Based on these findings, it was concluded that the translated version of The Multidimensional Mortality Awareness Measure can be used as a valid and reliable instrument in Turkey.

Keywords: Death, Mortality, Mortality Awareness, Validity, Reliability.

1. Giriş

Ölüm korkusu önemli psikolojik güdülerin temelinde yatmaktadır. Bu korkuyu göz ardı ederek insan davranışlarını anlamaya çalışanlar, insanların çok önemli bir yönünü ihmal etmektedirler. Bu ihmal insana dair tüm açıklamaları temelde eksik bırakmaktadır (Pyszczyński, Solomon ve Greenberg, 2015).

Ölümü kuşatan belirsizlik bireyi rahatsız eden durumlardan biridir. İnsanlar çoğu durumda belirliliği belirsizliğe tercih ederler. Araştırma sonuçları insanların hoşlarına gitmeyen tahlil sonuçları

* Arş. Gör. Ahi Evran Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, berrin_teke@yahoo.com

** Profesör, University of East London, Psikoloji Bölümü, m.r.mcdermott@uel.ac.uk

*** Lisans, University of East London, Psikoloji Bölümü, oonale@gmail.com

gibi gerçeği öğrenmekten kaçınırcasına birçok durumda belirliliği tercih etmediklerini göstermektedir. Bazı insanlar öldükten sonra kendilerine ne olacağını bilmek isterler. Fakat bu konuda aldıkları cevaplar onların beğeneceği türden değilse, böyle bir bilgiye ulaşmayı reddedebilirler. Bir başka ifadeyle, yaşam ve ölüm konusunda, istenmeyen bilgiden kaçınma, çoğunlukla kesin bilgiye ulaşma güdüsünden daha güçlü olabilmektedir (Pyszczyński, vd., 2015).

Hökeleklî'ye (1992) göre ölüm gerçeği bireyin hayatında büyük bir yer tutar ve onu günlük yaşantısında önemli ölçüde meşgul eder. Bireyin kendi ölümünün farkında olması onu rahatsız etmektedir. Çok değişkenli bir yapı olan ölüm kavramının boyutları Karaca'ya (2000) göre şu şekilde sıralanmıştır: Belirsizlik durumu, bedeni kaybetme duygusu, yok olma, acı duyma, yalnızlık duygusu, denetimi kaybetme, aile ve arkadaşlarını kaybetme, kimliğini kaybetme, gerileme, ölüm sonrası cezalandırılma ve geride kalanlar için endişelenme.

İnsanlar diğer canlı varlıklardan farklı olarak, "ölüm" gerçeğinin bilincindedirler (Pyszczyński, Greenberg ve Solomon, 1997). Pyszczyński ve arkadaşlarına (2015) göre insanların ölümlü olduklarının farkında olmaları onların hayatında önemli bir yere sahiptir ve ölüm yaşamdaki çok az gerçektir. Terör Yönetimi Kuramı'na göre bireyin hayatta kalma hedefi onun tüm davranışlarını yönlendirmektedir (Pyszczyński, Greenberg ve Solomon, 1999). İnsanlar ölüm gerçeğinin farkında olduklarından dolayı bu gerçeğe ilişkili kaygı ile baş etmek durumundadırlar. Bunu yapabilmek için ya benlik saygısı düzeylerini yükseltecek ya da kültürel dünya görüşlerini destekleyen yönleri doğru eğilim göstereceklerdir (Gailliot, Stillman, Schmeichel, Maner ve Plant, 2008; Greenberg, Solomon ve Pyszczyński, 1997; Rosenblatt, Greenberg, Solomon, Pyszczyński ve Lyon, 1989). Tüm canlılar gibi insanlar da hayatta kalabilmek için pek çok zorlukla karşılaşmaktadırlar. Bu yüzden ölümün kaçınılmaz olduğunun bilinmesinin insanlar için önemli bilişsel, duygusal ve davranışsal sonuçları olacaktır (Pyszczyński vd., 2015).

İnsanlar karmaşık, çok yönlü ve çok rahatsız edici bir durum olan ölümden korkmaktadırlar. Pyszczyński ve arkadaşları (2015) insanların ölümden korkmalarının nedenlerini şu şekilde açıklamaktadırlar: Ölümle ilgili belirsizlik, ölümün ne anlama geldiği hakkındaki bilgi eksikliği, ölümün beraberinde getirdiği kontrol kaybı ve sosyal bağların koparılması. Terör Yönetimi Kuramı'na göre ölümün üzücü olmasının temel nedeni insanların en temel güdüsü olan hayatta kalma güdüsüne zarar vermesidir. Bununla birlikte ölümün benzersiz bir motivasyon kaynağı olmasının sebepleri şu şekilde sıralanabilir (Pyszczyński vd., 2015):

- (a) Çoğu biyolojik sistem, organizmayı canlı tutmak için işlev görmektedir. Diğer bir deyişle, ölümü önlemeye çalışmaktadır.
- (b) Üreme fırsatlarını artırma ve yavruların bakımı için ölümden kaçınılmalıdır. Hem üreme hem de yavruların bakımı genin sürekliliği için gereklidir.
- (c) Ölüm insanın gelecekte karşılaşacağı kaçınılmaz bir durumdur.
- (d) Ölüm zevk, aidiyet, kesinlik, anlam, kontrol, yeterlik, kendini gerçekleştirme ve büyüme gibi tüm insan arzularına zarar vermekte ve bunları tehdit etmektedir.

Bireyler ölüm sürecini düşündüklerinde genel olarak korku ve endişe hissederler. Ölüm kaygısı farklı araştırmacılar tarafından farklı şekilde tanımlanmış olan bir kavramdır. Iverach, Menzies ve Menzies'e (2014) göre ölüm kaygısı birçok psikolojik durumun gelişiminin ve sürdürülmesinin altında yatan temel bir korkudur. Ölüm kaygısı bireyin kendi ölümünden ve acı çekerek ölmekten korkması, zamanın ilerlemesinden kaygı duyması, ölümü düşünmekten ve konuşmaktan rahatsız olması, savaş ve kanser ihtimalinden korkması, ceset görmekten korkması ve gelecek kaygısı olarak tanımlanmıştır (Ayten, 2009). Bu kaygı, bireyin doğumundan itibaren var olmakta ve hayat boyu devam etmektedir (Karakuş, Öztürk ve Tamam, 2012).

Bilim alanında büyük ilerlemeler kat edilmesine rağmen, pek çok insan hâlâ ölümü görmezlikten gelmekte veya ondan korkma eğiliminde bulunmaktadır. Bu durum, hayatı ve ölümü, bireyin ancak kendisinin yaşamak zorunda olmasından; başkasının yerine yaşanılmaz bir nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır. Evrendeki bütün canlılar ölmeye mahkûmdur. Batı kültüründe ölüm, hayatın doğal bir sonu, bedenin çürümesi ve yeni bir yaşamın başlangıcı olarak görülürken, ülkemizde ölüme daha sosyal bir anlam yüklenmektedir (Karaca, 2000).

Ölüm kaygısı, ölüm korkusu veya depresyonunu Türk kültüründe ölçen pek çok ölçme aracı bulunmaktadır. Thorson ve Powell (1992) tarafından geliştirilen ve Yıldız ve Karaca (2001) tarafından uyarlanan *Ölüm Kaygısı Ölçeği*, Templer (1970) tarafından geliştirilen ve Şenol (1989) tarafından uyarlanan *Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği*, Florian ve Kravetz (1983) tarafından geliştirilen ve Aslıtürk (2001) tarafından uyarlanan *Kişisel Ölüm Korkusu Ölçeği*, Templer, Lavoie, Chalqujian ve Thomas-

Dobson (1990) tarafından geliştirilen ve Yaparel ve Yıldız (1998) tarafından uyarlanan *Ölüme İlişkin Depresyon Ölçeği*, Abdel-Khalek (2004) tarafından geliştirilen ve Sarıççek-Aydoğan, Gülseren, Öztürk-Sarıkaya ve Özen (2015) tarafından uyarlanan *Ölüm Anksiyetesi Ölçeği* bunlardan bazılarıdır.

Levasseur, McDermott ve Lafreniere (2015) tarafından geliştirilen Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği (ÇBÖFÖ) ölüm kavramını çok boyutlu olarak ölçebilmesi bakımından öne çıkan bir ölçme aracıdır. Bu çalışmada, uluslararası literatürde "The Multidimensional Mortality Awareness Measure" olarak bilinen Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği'nin Türk dili ve kültürüne uyarlanması yapılmaya çalışılmaktadır.

2. Yöntem

2.1. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu Orta Anadolu'daki bir devlet üniversitesinde kolayda örnekleme yöntemi ile araştırma kapsamına alınan (Aziz, 2014) ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 795 Fen-Edebiyat Fakültesi ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencisinden oluşmaktadır.

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) için çalışmaya gönüllü olarak katılan öğrenci sayısı 478'dir. Bu aşamada katılımcıların yaş ortalaması 21.36 ve yaşa ilişkin standart sapma değeri 2.35 olarak saptanmıştır. Yaş aralığı 18-45'tir. Katılımcıların ailelerinin ortalama gelir düzeyi 2347.87 ve standart sapma değeri 1740.44 olarak tespit edilmiştir. Gelir aralığı 400-15000'dir. Kardeş sayısı ortalaması 3 ve standart sapma değeri 1.84'tür. Kardeş sayısı aralığı 0-15'tir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) için çalışmaya 317 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Bu aşamada katılımcıların yaş ortalaması 21.43 ve yaşa ilişkin standart sapma değeri 2.58 olarak saptanmıştır. Yaş aralığı 18-45'tir. Katılımcıların ailelerinin ortalama gelir düzeyi 2475.40 ve standart sapma değeri 1944.09 olarak tespit edilmiştir. Gelir aralığı 400-15000'dir. Kardeş sayısı ortalaması 2.95 ve standart sapma değeri 1.85'tir. Kardeş sayısı aralığı 0-13'tür. Katılımcılara ait diğer bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara ait Demografik Bilgiler

Değişkenler		AFA		DFA	
		n	%	n	%
Cinsiyet	Kadın	315	66.18	157	49.53
	Erkek	161	33.82	160	50.47
Anne Eğitim Durumu	İlkokul	259	59.54	179	62.15
	Ortaokul	89	20.46	55	19.10
	Lise	69	15.86	45	15.63
	Üniversite	18	4.14	9	3.12
Baba Eğitim Durumu	İlkokul	163	35.82	119	39.14
	Ortaokul	112	24.62	64	21.05
	Lise	126	27.69	85	27.96
	Üniversite	54	11.87	36	11.85
Sınıf	1	144	30.12	98	30.91
	2	214	44.77	151	47.63
	3	78	16.32	47	14.83
	4	42	8.79	21	6.63
Fakülte/Yüksekokul	Fen-Edebiyat Fakültesi	240	50.21	152	47.95
	Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu	238	49.79	165	52.05
Doğduğu İl	İç Anadolu Bölgesi	299	63.75	187	59.74
	Akdeniz Bölgesi	43	9.17	31	9.90
	Marmara Bölgesi	31	6.61	21	6.71
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	28	5.97	21	6.71
	Karadeniz Bölgesi	25	5.33	19	6.07
	Ege Bölgesi	22	4.69	15	4.8
	Doğu Anadolu Bölgesi	21	4.48	19	6.07

Tablo 1'de görüldüğü üzere Açımlayıcı Faktör Analizi için katılımcıların yarısından fazlasını (% 66.18) kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların annelerinin ve babalarının eğitim durumlarına bakıldığında hem anne hem de baba eğitim durumu için ilkökul olanlar en yüksek yüzdeye sahip iken üniversite olanlar en düşük yüzdeye sahiptir. Katılımcıların büyük çoğunluğunu 1. ve 2. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Yine katılımcıların yaklaşık yarısı Fen-Edebiyat Fakültesi (% 50.21) ve diğer yarısı (% 49.79) Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulunda öğrenim görmektedirler. Katılımcıların doğdukları illere göre dağılımında, uygulamanın yapıldığı üniversitenin İç Anadolu Bölgesi'nde olması nedeniyle, katılımcıların yarısından fazlasının (% 63.75) doğduğu il bu bölgededir.

Yine tabloda görüldüğü üzere Doğrulayıcı Faktör Analizi için kadın (% 49.53) ve erkek (% 50.47) dağılımları birbirine yakındır. Katılımcıların annelerinin ve babalarının eğitim durumlarına

bakıldığına hem anne hem de baba eğitim durumu için ilkököl olanlar en yüksek yüzdeye sahip iken üniversite olanlar en düşük yüzdeye sahiptir. Katılımcıların büyük çoğunluğunu 1. ve 2. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Yine katılımcıların yaklaşık yarısı Fen-Edebiyat Fakültesi (% 47.95) ve diğer yarısı (% 52.05) Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulunda öğrenim görmektedirler. Doğdukları illere göre dağılıma bakıldığında, uygulamanın yapıldığı üniversitenin İç Anadolu Bölgesi'nde olması nedeniyle, katılımcıların yarıdan fazlasının (% 59.74) doğduğu il bu bölge olarak gözükmektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama araçları olarak Ölüm Kaygısı Ölçeği, Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Bu ölçeklere ve forma ait bilgiler aşağıda verilmiştir.

Ölüm Kaygısı Ölçeği: Ölçek Thorson ve Powell (1992) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Yıldız ve Karaca (2001) tarafından yapılmıştır. 25 maddeden oluşan ölçekte 5'li Likert tipi bir derecelendirme kullanılmıştır. Her bir maddenin puanlanması (1) kesinlikle katılmıyorum ve (5) kesinlikle katılıyorum şeklinde yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.84, iki yarım güvenilirlik katsayısı 0.73 olarak saptanmıştır. Ölçeğin bu örnekleme'deki Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.79 ve iki yarım güvenilirlik katsayısı 0.78 olarak saptanmıştır.

Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği (ÇBÖFÖ): Levasseur ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilen ölçekte 36 madde ve 5 faktör bulunmaktadır. Ölçekte 7'li Likert tipi bir derecelendirme kullanılmıştır. Her bir maddenin puanlanması (1) kesinlikle katılmıyorum ve (7) kesinlikle katılıyorum şeklinde yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.59 ile 0.87 arasında değişmektedir. Ölçeğin bu örnekleme'deki Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.79 ve iki yarım güvenilirlik katsayısı 0.74 olarak saptanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların cinsiyetleri, yaşları, ailelerinin eğitim durumu gibi demografik özellikler hakkında bilgi toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.

2.3. İşlem

"The Multidimensional Mortality Awareness Scale"nin Türkçeye uyarlanması için gerekli olan izinler e-posta aracılığıyla Mark McDermott'tan alınmıştır. Öncelikli olarak ölçek üç İngilizce dil uzmanı tarafından birbirlerinden bağımsız olarak Türkçeye tercüme edilmiştir. Sonrasında geri çeviri (back translation) için yine üç farklı İngilizce dil uzmanı maddeleri Türkçeden İngilizceye tercüme etmiştir. Bu tercüme sonucunda araştırmacı ölçeğin maddelerini düzenlemiş ve değerlendirme için üç Türk Dili uzmanına göndermiştir. Uzmanlardan maddelerin anlaşılabilirliklerini ve dile uygunluklarını "Uygun", "Kısmi Olarak Uygun" veya "Uygun Değil" seçeneklerinden birini seçerek belirtmeleri istenmiştir. Değerlendirme formu üzerinde dil uzmanlarının görüşlerini belirtebilecekleri bir alan da bırakılmıştır. Son olarak ölçekler üç alan uzmanının değerlendirmesine sunulmuştur. Alan uzmanlarından da aynı şekilde ölçekteki maddeleri "Uygun", "Kısmi Olarak Uygun" veya "Uygun Değil" seçeneklerinden birini seçerek belirtmeleri istenmiştir. Değerlendirme formu üzerinde uzmanların görüşlerini belirtebilecekleri bir alan bırakılmıştır. Alan uzmanlarının önerileri sonrasında ölçeğe son şekli verilerek kullanıma hazır hale getirilmiştir.

Katılımcı grubuna öncelikle araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve katılımcı grubunun soruları yanıtlanmıştır. "Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği", "Ölüm Kaygısı Ölçeği" ve kişisel bilgi formu katılımcılara ders aralarında sınıf ortamlarında uygulanmıştır.

Verilerin analizi SPSS 23 ve AMOS 22 programları yardımıyla yapılmıştır. Verilerin analizinde Açıklayıcı Faktör Analizi, Doğrulayıcı Faktör Analizi, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, iki yarım güvenilirlik katsayısı ve Pearson Momentler çarpımı korelasyon katsayısından yararlanılmıştır.

3. Bulgular

Çalışmanın bulguları geçerlik analizi ve güvenilirlik analizi başlıkları altında verilmiştir.

3.1. Geçerlik Analizine İlişkin Bulgular

3.1.1. İçerik Geçerliğine İlişkin Bulgular

Yöntem kısmında belirtildiği gibi, içerik geçerliği için ölçek maddeleri alan uzmanlarının görüşlerine sunulmuştur. Uzmanların görüşleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

3.1.2. Yapı Geçerliğine İlişkin Bulgular

Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama çalışması için ikinci bir faktör analizi yapılmıştır. İkinci faktör analizinde uyulması gereken belirli kurallar bulunmaktadır. McDermott'a (1986) göre ikinci bir faktör analizi öncesi Cattell'in Yamaç Testi'nin yapılması gerekir. Bu test ile her bir değişken bir faktör olarak belirtilir. Analiz sonucunda, yamaç grafiğindeki her bir

zıplamaya göre faktör sayısı belirlenir. Faktör sayısı bu zıplamalara göre bu çalışma için 5 olarak belirlenmiştir. Bu testin amacı, açımlayıcı faktör analizi öncesi faktör sayısının belirlenmesidir.

Açımlayıcı faktör analizi öncesinde verilerin faktör analizine uygunluğunu incelemek amacıyla KMO (Kaiser- Meyer- Olkin) ve Bartlett'in Küresellik Testi'nden yararlanılmıştır. KMO değeri 0.84'tür. Leech, Barrett ve Morgan'a (2005) göre KMO sonucunda elde edilen değer 0.50'den düşük ise faktör analizi yapılmaz. 0.50- 0.60 "kötü"; 0.60-0.70 "zayıf"; 0.70-0.80 "iyi" ve 0.90 üzerinde olması ise "mükemmel" olarak değerlendirilmektedir. Bartlett'in Küresellik Testi sonucunda ($\chi^2=3721.64$, $p < 0.05$) anlamlı bulgu elde edilmiştir. Şencan'a (2005) göre Bartlett'in Küresellik Testi sonucunda anlamlılık değerinin 0.05'ten küçük olması gerekmektedir.

KMO ve Bartlett'in Küresellik Testi sonucunda bu verilere faktör analizi yapılabileceğine karar verilmiştir. Faktör analizinde temel bileşenler analizi ve varimax döndürme yöntemi kullanılmıştır.

Açımlayıcı faktör analizinde faktör sayısı 5 olarak belirlenmiş ve 36 maddelik veriye uygulanmıştır. Analiz sonucunda 4 maddenin (madde 10, madde 11, madde 18 ve madde 34) çalışmadığı görülmüştür. Bu maddeler binişiktir. Binişik madde ile belirtilmek istenen, bir maddenin birden fazla faktörde aldığı değerlerin farkının 0.1'den küçük olması ve bir maddenin birden fazla faktör üzerinde 0.32'den yüksek faktör yük değerine sahip olmasıdır (Tabachnick ve Fidell, 2001). Binişik maddeler analizden teker teker çıkarılarak, tüm maddeler çalışır hale gelene kadar analiz tekrarlanmıştır.

Açımlayıcı Faktör Analizi'nde faktör sayısı 5 olarak seçildikten sonra elde edilen bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Ölçek Maddelerine ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri, Madde Silindiğinde Cronbach Alfa Değeri ve Faktör Yükleri

	n	Ort.	ss	Madde Silindiğinde Cronbach Alfa	Faktör Yükleri				
					1	2	3	4	5
madde1	478	4.30	2.22	0.78	0.67				
madde2	478	4.43	2.21	0.78	0.64				
madde12	478	3.60	2.20	0.78	0.63				
madde16	478	3.06	2.04	0.78	0.67				
madde19	478	2.83	1.91	0.78	0.72				
madde21	478	2.79	2.01	0.78	0.59				
madde24	478	2.43	1.84	0.78	0.61				
madde25	478	2.81	2.01	0.79	0.48				
madde26	478	3.53	2.07	0.78	0.76				
madde27	478	4.39	2.09	0.78	0.63				
madde29	478	3.35	1.93	0.78	0.57				
madde5	478	5.43	1.87	0.79		0.71			
madde6	478	5.64	1.74	0.79		0.63			
madde10	478	3.99	2.13	0.79		0.49			
madde14	478	5.14	1.91	0.78		0.72			
madde18	478	5.76	1.75	0.78		0.67			
madde20	478	5.34	1.91	0.79		0.68			
madde28	478	5.21	2.02	0.79		0.76			
madde7	478	6.32	1.52	0.79			0.74		
madde3	478	6.17	1.54	0.79			0.70		
madde4	478	2.15	1.83	0.79			0.45		
madde15	478	5.45	1.96	0.79			0.50		
madde22	478	5.75	1.91	0.79			0.66		
madde8	478	3.22	2.18	0.80				0.61	
madde17	478	4.40	2.22	0.79				0.65	
madde23	478	2.63	1.99	0.79				0.63	
madde30	478	2.91	2.12	0.79				0.65	
madde9	478	3.08	2.22	0.79					0.60
madde11	478	3.57	2.31	0.79					0.74
madde13	478	2.91	2.17	0.79					0.75

Tablo 2'de görüldüğü üzere Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda 5 faktörlü 30 maddeli bir ölçek elde edilmiştir. Ölçekteki faktörler varyansın % 50.96'sını açıklamaktadır. İlk faktör (öz değeri 5.29) varyansın % 17.63'ünü; ikinci faktör (öz değeri 4.49) varyansın % 14.95'ini; üçüncü faktör (öz değeri 2.55) varyansın % 8.51'ini; dördüncü faktör (öz değeri 1.64) varyansın % 5.46'sını ve beşinci faktör (öz değeri 1.32) varyansın % 4.41'ini açıklamaktadır.

Ölçeğin yurtdışında ve ülkemizde yapılan faktör analizi sonucundaki faktör yapısı ve adlandırması Tablo 3'te verilmiştir.

Yurtdışı Adlandırma	Yurtdışı Maddeler	Ülkemiz Adlandırma	Ülkemiz Maddeler
Mortality Legacy	5,6,10,11,12,16,21,23,30,32	Miras	5,6,12,16,21,23,32
Mortality Fearfulness	1,2,14,17,22,24,27,29,31,33	Ölüm Korkusu	1,2,14,19,22,24,27,28,29,31,33
Mortality Acceptance	3,7,20,25,35	Ölümü Kabul Etme	3,4,7,17,25
Mortality Disempowerment	9,13,15,19,28,34	Ölümü Güçsüzleştirme	9,13,15
Mortality Disengagement	4,8,18,26,36	Ölümü Düşünmeme	8,20,26,36

Tablo 3'te görüldüğü üzere faktörlerin adlandırması ölçeğin yurtdışı versiyonu ile uyumlu olarak "Miras", "Ölüm Korkusu", "Ölümü Kabul Etme", "Ölümü Güçsüzleştirme" ve "Ölümü Düşünmeme" olarak yapılmıştır.

Çok boyutlu ölüm farkındalığı ölçeğinin toplam puanı ve faktörleri ile Thorson ve Powell (1992) tarafından geliştirilen Ölüm Kaygısı Ölçeği arasındaki korelasyonlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. ÇBÖFÖ'nin Faktörleri, Ölçek Toplam Puanı ve Thorson ve Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği Betimsel İstatistikleri ve Ölçekler Arasındaki Korelasyonlar

ÇBÖFÖ	n	Ort.	ss.	1	2	3	4	5	TP
1	478	5.21	1.28	-					.26**
2	478	3.41	1.27	.18**	-				.59**
3	478	5.17	0.96	.51**	.15**	-			.17**
4	478	3.19	1.64	-.09*	.19**	.05	-		.17**
5	478	3.29	1.43	.06	.04	.03	.26**	-	.25**
Toplam (ÇBÖFÖ)	478	4.09	0.76	.61**	.77**	.53**	.37**	.37**	.60**

** p < 0.01 ve * p < 0.05

Not: Tablodaki kısaltmaların anlamları şu şekildedir; 1= ÇBÖFÖ'nin ilk faktörü; 2= ÇBÖFÖ'nin ikinci faktörü; 3= ÇBÖFÖ'nin üçüncü faktörü; 4= ÇBÖFÖ'nin dördüncü faktörü; 5= ÇBÖFÖ'nin beşinci faktörü, Toplam ÇBÖFÖ= çok boyutlu ölüm farkındalığı ölçeği toplam puanı ve TP= Thorson ve Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği toplam puanı.

Tablo 4'te görüldüğü üzere ölçek faktörleri arasındaki korelasyonlar -.09 ile .51 arasında değişmektedir. Ölçek faktörleri ile ölçek toplam puanı arasındaki korelasyonlar ise .37 ile .77 arasında değişmektedir. Son olarak ölçek toplam puanı ve faktörleri ile Thorson ve Powell (1992) Ölüm Kaygısı Ölçeği arasındaki korelasyonlar ise .17 ile .60 arasında değişmektedir.

3.1.3. Ölçüt Geçerliğine İlişkin Bulgular

Ölçüt geçerliğini sınamak amacıyla katılımcılara Thorson ve Powell (1992) tarafından geliştirilen, Yıldız ve Karaca (2001) tarafından Türkçeye uyarlama çalışması yapılan Ölüm Kaygısı Ölçeği uygulanmıştır. Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği ve Ölüm Kaygısı Ölçeği arasındaki korelasyon ($r = 0.60$, $p < 0.01$) olumlu yönde istatistiksel olarak anlamlıdır.

3.1.4. Doğrulamalı Faktör Analizine Ait Bulgular

Doğrulamalı faktör analizi sonucunda 5 faktörlü ölçek istatistiksel olarak doğrulanmıştır. Tablo 5'te doğrulamalı faktör analizi sonucu elde edilen uyum iyilik değerleri verilmiştir.

Değer	İyi Bir Uyum	Kabul Edilebilir Bir Uyum
χ^2/df	1.45	2 ile 3 arasında
CFI	0.94	3 ile 5 arasında
GFI	0.90	> 0.95
IFI	0.94	> 0.90
TLI	0.93	> 0.95
RMSEA	0.04	> 0.90
		< 0.08

Tablo 5'te görüldüğü üzere tüm uyum iyilik değerleri kabul edilebilir bir uyuma işaret etmektedir (Arbuckle ve Wothke, 1999; Brown, 2006; Byrne, 2010; McDonald ve Moon-Ho, 2002; Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003; Tabachnick ve Fidell, 2001; Thompson, 2004).

3.2. Güvenirlilik Analizine İlişkin Bulgular

Tüm ölçek için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.79 ve iki yarım güvenirlilik katsayısı 0.74 olarak saptanmıştır.

4. Tartışma

Bu çalışmada Levasseur ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilen "The Multidimensional Mortality Awareness Scale" in Türk diline ve kültürüne uyarlaması yapılarak geçerlik ve güvenirliliği incelenmiştir. Çok boyutlu ölüm farkındalığı ölçeği ve modeli insan varoluşunun önemli boyutunu anlamamızı sağlamakta ve daha önceki mevcut ölçümlere göre ölüm farkındalığının daha bütünleştirici ve iyimser bir yaklaşımını desteklemektedir (Levasseur vd., 2015).

Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda, ölçeğin orijinal formunda olduğu gibi 5 faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Faktör sayısı orijinal formdaki benzer olmasına rağmen madde sayısında değişiklik saptanmıştır. Orijinal ölçekte madde sayısı 36 iken uyarlanmış ölçekteki madde sayısı 30'a düşmüştür. Diğer bir deyişle, 6 madde Türk kültüründe üniversite örneğinde çalışmadığı için ölçekten çıkarılmıştır. Ölçekteki faktörler varyansın % 50.96'sını açıklamaktadır. Scherer, Wiebe, Luther ve Adams'a (1988) göre bir ölçek geliştirme çalışmasında açıklanan varyansın % 40 - % 60 arasında olması yeterli olarak değerlendirilmektedir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tüm uyum iyilik değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisinde bulunmuştur (Arbuckle ve Wothke, 1999; Brown, 2006; Byrne, 2010; McDonald ve Moon-Ho, 2002; Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003; Tabachnick ve Fidell, 2001; Thompson, 2004).

Ölçüt geçerliğini sınamak amacıyla Thorson ve Powell (1992) tarafından geliştirilen Ölüm Kaygısı Ölçeği uygulanmıştır. Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği ile Ölüm Kaygısı Ölçeği arasındaki korelasyon ($r = 0.60$, $p < 0.01$) olumlu ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Ölçeğin güvenilirlik değerlerine bakıldığında, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.79 ve iki yarım güvenilirlik katsayısı 0.74 olarak saptanmıştır. George ve Mallery'ye (2010) göre $\alpha > 0.90$ mükemmel; $\alpha > 0.80$ iyi; $\alpha > 0.70$ kabul edilebilir; $\alpha > 0.60$ sorgulanabilir; $\alpha > 0.50$ zayıf ve $\alpha < 0.50$ kabul edilemez olarak değerlendirilmektedir. Ölçeğin güvenilirlik analizi sonuçlarına göre güvenilirliğinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu görülmektedir.

Yukarıda verilen analiz bulgularına göre örneklem gruplarının kültürel ve sosyodemografik özellikleri farklı olmasına rağmen, Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği İngiliz örneğine (Levasseur vd., 2015) benzer şekilde Türk örneğinde de 5 faktörlü bir yapı özelliği göstermiştir.

Literatür bulguları ölüm kavramının Batı ve ülkemiz kültüründe farklı şekillerde anlamlandırıldığını göstermektedir. Batı kültüründe ölüm, hayatın doğal bir sonu, bedenün çürümesi ve yeni bir yaşamın başlangıcı olarak görülmekte iken ülkemizde daha sosyal bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Karaca, 2000). Levasseur ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilen ölçeğin tüm maddelerinin Türk örneğinde çalışmamasının bir nedeni bu olabilir. Ayrıca, Levasseur ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışmada örneklem grubunu 18 - 80 yaş aralığındaki yetişkinler oluştururken, bu çalışmanın örneklem grubunu 18 - 45 yaş aralığındaki öğrenci grubu oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, örneklem grubunun sosyoekonomik özelliklerindeki farklılıklar madde sayısındaki farklılık üzerinde etkili olmuş olabilir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, Türk örneğinde yapılan bu çalışmanın bazı bulguları İngiliz örneğinde elde edilen bulgular ile örtüşmektedir. Bu duruma göre ölüm farkındalığı sosyo-kültürel dinamiklere göre farklı duyu ve olayları çağırırsa da, tüm bakış açılarının belli bir noktada birleştiğine de işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle bu durum, ölüm farkındalığının evrensel bir fenomen olduğunu göstermektedir.

Çok boyutlu ölüm farkındalığı ölçeğinin İngiliz ve Türk örneklemleri dışında, daha farklı gruplar üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması önemlidir. Farklı kültürler üzerinde yapılacak bu tür çalışmaların bulguları, kuşkusuz bu araştırmayla ulaşılan sonuçları daha anlamlı kılacaktır. Bu araştırmanın analiz sonuçları, Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeğinin Türk kültüründe geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Ölçek yardımıyla ülkemizde yapılacak olan diğer araştırma sonuçlarının bu çalışmayla ulaşılan sonuçlara tutarlılık veya tutarsızlık bakımından ışık tutacağı da söylenebilir.

5. Sonuç

Sonuç olarak, bulgular Çok Boyutlu Ölüm Farkındalığı Ölçeği'nin ülkemizde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ABDEL-KHALEK, Ahmed M. (2004), "The Arabic Scale of Death Anxiety (ASDA): Its development, validation and results in three Arab countries. *Death Studies*", S. 28, ss. 435-457.
- ARBUCKLE, James L. ve WOTHKE, Werner (1999), "AMOS 4.0 user's guide", Chicago: Smallwaters Corp.
- ASLITÜRK, Ersin A. (2001), "Test of terror management theory in a collectivist culture: Buffering role of collective self-esteem", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- AYTEN, Ali (2009), "Üniversite öğrencilerinde ölüm kaygısı: Türk ve Ürdünlü öğrenciler üzerine karşılaştırmalı bir araştırma", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 9(1), ss. 85-108.
- AZİZ, Aysel (2014), "Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri", Ankara: Nobel.
- BROWN, Timothy A. (2006), "Confirmatory factor analysis for applied research", New York: Guilford.
- BYRNE, Barbara M. (2010), "Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming (2nd ed.)", Mahwah, NJ: Erlbaum.

- FLORIAN, Victor ve KRAVETZ, Shlomo (1983), "Fear of personal death: attribution, structure and relation to religious belief", *Journal of Personality and Social Psychology*, S. 44, ss. 600-607.
- GAILLIOT, Matthew T., STILLMAN, Tyler F., SCHMEICHEL, Brandon J., MANER, Jon K. ve PLANT, E. Ashby (2008), "Mortality Salience Increases Adherence to Salient Norms and Values", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 993-1003.
- GEORGE, Darren ve MALLERY, Paul (2010), "SPSS for windows step by step: A simple guide and reference", Boston: Pearson.
- GREENBERG, Jeff, SOLOMON, Sheldon ve PYSZCZYNSKI, Tom (1997), "Terror management theory of self-esteem and cultural worldviews: Empirical assessments and conceptual refinements", *Advances in experimental social psychology*, 29, 61-139.
- HÖKELEKLİ, Hayati (1992), "Ölümle İlgili Tutumların Dini Davranışla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4(1).
- IVERACH, Lisa, MENZIES, Ross G. ve MENZIES, Rachel. E. (2014), "Death anxiety and its role in psychopathology: Reviewing the status of a transdiagnostic construct", *Clinical psychology review*, S. 34(7), ss.580-593.
- KARACA, Faruk (2000), "Ölüm Psikolojisi", İstanbul: Beyan Yayınları.
- KARAKUŞ, Gonca, ÖZTÜRK, Zehra ve TAMAM, Lut (2012), "Ölüm ve ölüm kaygısı", *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, S. 21(1), ss.42-79.
- LEECH, Nancy L., BARRETT, Karen C. ve MORGAN, George A. (2005), "SPSS for intermediate statistics use and interpretation", Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- LEVASSEUR, Oanna, MCDERMOTT, Mark R. ve LAFRENIERE, Kathryn (2015), "The Multidimensional Mortality Awareness Measure and Model (MMAMM): Development and validation of a new self-report questionnaire and psychological framework", *Journal of Death and Dying*, S. 70(3), ss.317-341.
- MCDERMOTT, Mark R. (1986), "Some points to remember re factor analysis", Cardiff, Wales: University College Cardiff.
- MCDONALD, Roderick P. ve MOON-HO, Ringho H. (2002), "Principles and practice in reporting structural equation analyses", *Psychological Methods*, S. 7(1), ss.64-82.
- PYSZCZYNSKI Tom, GREENBERG Jeff ve SOLOMON Sheldon (1997), "Why Do We Need What We Need? A Terror Management Perspective on the Roots of Human Social Motivation", *Psychological Inquiry*, S. 8(1), ss. 1-20.
- PYSZCZYNSKI Tom, GREENBERG Jeff ve SOLOMON Sheldon (1999), "A Dual-Process Model of Defense Against Conscious and Unconscious Death-Related Thoughts an Extension of Terror Management Theory", *Psychological Review*, S. 106(4), ss.835-845.
- PYSZCZYNSKI, Tom, SOLOMON, Sheldon ve GREENBERG, Jeff (2015), "Thirty years of terror management theory: from genesis to revelation", *Advances in Experimental Social Psychology*, S. 52, ss. 1-70.
- ROSENBLATT Abram, GREENBERG Jeff, SOLOMON Sheldon, PYSZCZYNSKI Tom ve LYON Deborah (1989), "Evidence for Terror Management Theory I: The Effects of Mortality Salience on Reactions to Those who Violate or Uphold Cultural Values", *Journal of Personality and Social Psychology*, S. 57(4), ss. 681-690.
- SARIÇİÇEK-AYDOĞAN, Aybala, GÜLSEREN, Şeref, ÖZTÜRK-SARIKAYA, Özyıl ve ÖZEN, Çiğdem (2015), "Abdel-Khalek Ölüm Anksiyetesi Ölçeği Türkçe formunun üniversite öğrencilerinde geçerlilik ve güvenilirliği", *Archiv Neuropsychiatr*, S. 52, ss. 371-375.
- SCHERER, Robert F., WIEBE, Frank A., LUTHER, David C. ve ADAMS, Janet S. (1988), "Dimensionality of coping: Factor stability using the ways of coping questionnaire", *Psychological Reports*, S. 62, ss. 763-770.
- SCHERMELLEH-ENGEL, Karin, MOOSBRUGGER, Helfried. ve MÜLLER, Hans (2003), "Evaluating the fit of structural equation models: tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures", *Methods of Psychological Research Online*, S. 8(2), ss. 23-74.
- ŞENCAN, Hüner. (2005), "Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik", Ankara: Seçkin.
- ŞENOL, Cemalettin (1989), "Ankara İlinde Kurumlarda Yaşayan Yaşlılarda Ölümle İlişkin Kaygı ve Korkular", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TABACHNICK, Barbara G. ve FIDELL, Linda S. (2001), "Using multivariate statistics", MA: Allyn & Bacon.
- TEMPLER, Donald I. (1970), "The construction and validation of death anxiety scale", *Journal of General Psychology*, S. 82, ss. 165-174.
- TEMPLER, Donald I., LAVOIE, Michael, CHALGUJIAN, Hilda ve THOMAS-DOBSON, Shan (1990), "The measurement of death depression", *Journal of Clinical Psychology*, S. 46(6), ss. 834-839.
- THOMPSON, Bruce (2004), "Exploratory and confirmatory factor analysis: Understanding concepts and applications", Washington, DC: American Psychological Association.
- THORSON, James A. ve POWELL, Falvey C. (1992), "A revised death anxiety scale", *Death Studies*, S. 16, ss. 507-521.
- TÜİK (2016), "Ölüm istatistikleri", E.T. 31.07.2016. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21522>
- WİKİPEDIA (2016), "Ölüm kaygısı tanımı", E.T. 15.07.2016 [https://en.wikipedia.org/wiki/Death_anxiety_\(psychology\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Death_anxiety_(psychology))
- YAPAREL, Recep ve YILDIZ, Murat (1998), "Ölümle İlişkin Depresyon Ölçeğinin Türkçe Çevirisinin Normal Popülasyonda Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması", *Türk Psikiyatri Dergisi*, S. 9 (3), ss. 198-204.
- YILDIZ, Murat ve KARACA, Faruk (2001), "Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin Türkçe Çevirisinin Normal Popülasyonda Geçerlik Ve Güvenilirlik Çalışması", *Tabula-Rasa*, S. 1 (1), ss. 43-55.